

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

Проект реалізується за підтримки
Європейської асоціації дослідників освіти
та
Української асоціації дослідників освіти

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСТУПНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

за результатами дослідницького проекту
«Організація доступного освітнього середовища для вимушено
переміщених осіб в умовах воєнного стану в Україні»,
спрямованого на вивчення та впровадження кращих практик
організації доступного освітнього середовища для дітей
шкільного віку (ВПО)

Львів 2023

УДК 373.5 – 018: 316.485.26 – 054.73 (477)

Рекомендовано до друку
Вченою радою факультету педагогічної освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка
(протокол № 1 від 30.09.2023 року)

Укладачі: Ольга Біляковська, Наталія Горук, Олексій Караманов

Рецензенти:

Оксана Кравченко
(доктор пед. наук, професор)

Людмила Загоруйко
(кандидат пед. наук, доцент)

Організація доступного освітнього середовища: Методичні рекомендації за результатами дослідницького проекту «Організація доступного освітнього середовища для вимушено переміщених осіб в умовах воєнного стану в Україні», спрямованого на вивчення та впровадження кращих практик організації доступного освітнього середовища для дітей шкільного віку (ВПО) / уклад. О. Біляковська, Н. Горук, О. Караманов. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2023. 34 с.

Запропоновано рекомендації щодо створення доступного освітнього середовища у закладах загальної середньої освіти як результат проведених досліджень над проектом «Організація доступного освітнього середовища для вимушено переміщених осіб в умовах воєнного стану в Україні», реалізованого за підтримки Української асоціації дослідників освіти (УАДО) та Європейської асоціації дослідників освіти (EERA).

Методичні рекомендації адресовані керівникам, вчителям, методистам, психологам та іншим працівникам закладів освіти.

© О. Біляковська, Н. Горук, О. Караманов, 2023
© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2023

ЗМІСТ

Передмова	3
Розділ I. Теоретичні засади організації доступного освітнього середовища для дітей шкільного віку (ВПО)	7
1.1. Основні поняття доступного освітнього середовища.....	7
1.2. Особливості проектування доступного освітнього середовища.....	11
1.3. Принципи організації доступного освітнього середовища.....	13
1.4. Зарубіжний досвід організації доступного освітнього середовища у закладах загальної середньої освіти.....	14
Розділ II. Концептуальні ідеї організації доступного освітнього середовища для школярів (ВПО)	17
2.1. Організаційні моделі доступного освітнього середовища: опис кращих практик.....	17
2.1.1. <i>Модель А «Рівність та єдність прийняття»:</i> освітнє середовище з диференційованим навчанням.....	18
2.1.2. <i>Модель Б «Вихід з кризи та активна співпраця»:</i> реабілітаційно-освітнє середовище навчання.....	20
2.1.3. <i>Модель В «Занурення у спільну діяльність та адаптивність»:</i> емоційно-підтримуюче середовище.....	22
2.2. Психологічні фактори створення доступного освітнього середовища...	24
2.3. Етапи підготовки та роботи зі створення доступного освітнього середовища.....	26
Розділ III. Перспективи впровадження організаційних моделей доступного освітнього середовища у закладах освіти	28
Корисні джерела та ресурси.....	31

ПЕРЕДМОВА

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД СИТУАЦІЇ

Військова агресія російської федерації проти України стала викликом існуванню нашої держави, її суверенітету, соборності та зумовила ряд серйозних проблем, зокрема й для вітчизняної системи освіти, які пов'язані з масштабними руйнуваннями освітніх закладів, вимушеним переміщенням учасників освітнього процесу як в межах України, так і за кордон, загострення питання забезпечення доступу до освіти українським школярам та студентам у контексті порушення безперервності освітнього процесу.

Безумовно, що «вплив війни на освіту породжує низку гуманітарних і соціальних проблем. ...школи та університети зазнають бомбардувань, обстрілів та підпалів. Дітей, вчителів та викладачів вбивають, травмують, викрадають або безпідставно затримують..., освітні установи використовують як бази, казарми або центри затримання. Такі дії завдають шкоди учням, студентам та педагогічному персоналу, позбавляють величезну кількість молодих людей їхнього права на освіту, таким чином руйнуючи фундамент, на якому громади будують своє майбутнє. У багатьох країнах збройні конфлікти продовжують руйнувати не лише шкільну інфраструктуру, але й надії та прагнення цілих поколінь» – наголошується у Декларації про безпеку шкіл, що є політичним зобов'язанням щодо захисту освіти під час збройних конфліктів, яке взяло на себе 114 держав¹, включно з Україною, яка підписала Декларацію в 2019 р.²

¹ Safe Schools Declaration. (2015). Norwegian Ministry of Foreign Affairs. Retrieved May 5, 2022, from https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/vedlegg/utvikling/safe_schools_declaration.pdf

² Міністерство освіти і науки України. (2021, September 9). *Декларація про безпеку шкіл: МОН посилює підтримку щодо зобов'язань про захист кожного закладу освіти на сході України.* <https://mon.gov.ua/ua/news/deklaraciya-pro-bezpeku-shkil-mon-posilyuye-pidtrimku-shodo-zobovyazan-pro-zahist-kozhnogo-zakladu-osviti-na-shodi-ukrayini>

Ще з 2014 року війна по-різному впливає на реалізацію права на освіту дітей, які проживають далеко чи близько від зони бойових дій, дітей, які змінили місце проживання в Україні чи виїхали за кордон, дітей, які продовжують жити на тимчасово окупованих територіях чи були примусово депортованими у росію чи білорусь. Вони перебувають у зовсім різних умовах, проте кожна група потребує аналізу конкретних умов та специфічної підтримки держави, особливо – діти, які перебувають на тимчасово окупованих територіях або в зоні бойових дій і щодня виборюють своє право на життя та освіту.

Унаслідок військових дій в Україні з'явилася нова категорія громадян зі статусом внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Згідно з Глосарієм Міжнародної Організації Міграції, внутрішньо переміщені особи – це особи або групи осіб, які були змушені або зобов'язані втекти або покинути свої домівки або місця звичного проживання, зокрема, в результаті або з метою уникнення наслідків збройних конфліктів, широкомасштабного насильства, порушення прав людини або природних чи техногенних катастроф, і які не перетинали міжнародно визнаний кордон країни. Відповідно до даних Міжнародної організації з міграції станом на травень 2022 року загальна кількість осіб, яка була вимушено переміщена в Україні, складає 11,2 млн, з них 7,2 млн залишились на території України. Також в Україні 7,1 млн осіб є внутрішньо переміщеними особами, серед них до 2,8 млн дітей³. За оцінками ОЕСД, близько половини біженців з України - це діти та молодь. Багато з них без супроводу батьків, або розлучені зі своїми сім'ями. Біженці здебільшого переїхали до сусідніх європейських країн, таких як Польща, Словаччина, Молдова, Румунія, Угорщина, а також до інших європейських країн,

³ Оцінювання потреб України у сфері освіти. Підсумковий звіт (6 травня – 24 червня 2022). <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/07/07/Pids.zvit.Otsin.potreb.Ukr.u.sferi.osvity-UK-6.05-24.06.22.pdf>

включно із Австрією, Болгарією, Чехією, Німеччиною, Францією, Італією, Португалією, Іспанією та Великою Британією⁴.

Умови життя дітей, які залишилися на сході та півдні України, де ведуться бойові дії, стають дедалі нестерпнішими. Українські діти, рятуючись від війни, наражаються на великий ризик розлучення із сім'єю, втрати батьків, насилля, жорстокого поводження, сексуальної експлуатації, чи потрапляння в тенета торгівців людьми. Більшість із них пережила надзвичайно травматичні події. Ці діти терміново потребують посилення заходів безпеки, стабільності, допомоги в сфері захисту дітей та психосоціальної підтримки – особливо ті, хто перебуває без супроводу дорослих або в розлуці зі своїми сім'ями. ЮНІСЕФ наголошує, що війна спричинила найгострішу з початку XXI ст. кризу в сфері захисту дітей. Як свідчать дані ЮНІСЕФ, за перший місяць війни майже 4,3 млн дітей змушені були змінити місце проживання та навчання, зокрема, понад 1,8 млн дітей виїхали за межі України, а 2,5 млн – це внутрішньо переміщені особи всередині нашої країни.

На другий рік війни ситуація в освіті залишається непростою, незважаючи на консолідацію зусиль влади, закладів освіти, громадськості, колосальну роботу МОН України, освітніх управлінців усіх рівнів, різносторонню допомогу зарубіжних партнерів. У важливому документі Концепція безпеки закладів освіти (7 квітня 2023 р.; № 301-р) визначається особлива актуальність питання безпеки закладів освіти та забезпечення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти й організації безпечного освітнього середовища у зв'язку з військовою агресією росії проти України. Важливо забезпечити соціально-педагогічну підтримку всім учасникам освітнього процесу, аби мінімізувати стресовий стан, який є наслідком воєнних дій проти нашої держави. Перед суспільством, усією освітянською спільнотою гостро постає питання освітніх розривів і втрат,

⁴ Learning during crises: Insights for Ukraine from across the Globe. OECD, 2023. Retrieved from: <https://www.oecd.org/education/Lessons-during-Crisis.pdf>

зокрема й повоєнного відновлення вітчизняної освітньої інфраструктури. Окрім того, актуалізується проблема щодо створення доступного, безпечного, комфортного освітнього середовища, яка потребує ретельного вивчення наявних викликів та врахування потреб, думок і пропозицій головних учасників освітнього процесу, а саме вчителів і школярів.

Запропоновані у методичних матеріалах рекомендації щодо створення доступного освітнього середовища є результатом проведених досліджень у розрізі роботи над проектом «Організація доступного освітнього середовища для вимушено переміщених осіб в умовах воєнного стану в Україні», який було реалізовано авторами за підтримки Української асоціації дослідників освіти (УАДО) та Європейської асоціації дослідників освіти (EERA). Окрему вдячність автори висловлюють ініціаторам та організаторам наданої можливості – президенту EERA проф. Джо О'Харі та президентці УАДО проф. Оксані Заболотній.

I. Теоретичні засади організації доступного освітнього середовища для дітей шкільного віку (ВПО)

1. 1. Основні поняття доступного освітнього середовища

Створення безпечного, доступного освітнього середовища, комфортного для всіх учасників процесу навчання є одним із важливих аспектів забезпечення продуктивної навчальної взаємодії у процесі навчання. Серед дев'яти ключових компонентів формули нової школи вагомою складовою визначено «сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу»⁵. В. Сухомлинський під освітнім середовищем розумів усе, що оточує дитину, колектив, у якому вона живе і взаємодіє; сукупність особливостей шкільного життя, які чинять як прямий, так і опосередкований вплив на становлення особистості школяра, називаючи їх «фоном».

Освітнє середовище – це основа освітнього процесу закладу освіти – мобільного, цілеспрямованого, яке спрямоване на отримання освіти у будь-якому місці, за індивідуальним планом, графіком, при цьому міжособистісна взаємодія відбувається завдяки електронним засобам навчання. зауважимо, що у сучасних умовах освітнє середовище закладу освіти не є ізольованим від зовнішніх і внутрішніх факторів, їх впливу, які можуть мати як позитивний результат, так і містити загрози, небезпеки та ризики, які можуть сприяти деструктивним змінам у ньому. З огляду на це, важливо щоби для протидії таким змінам освітнє середовище навчального закладу було захищеним, безпечним, а зважаючи на військові дії – доступним. Зазначимо, що в сучасних умовах освітнє середовище не має певних меж, вони визначаються самими суб'єктами освітнього процесу

⁵ Нова українська школа: порадник для вчителя / заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

(керівниками школи, педагогами, батьками, дітьми). А тому важливо забезпечити доступність та комфортність, якість освітнього середовища, яке дидактично наповнене сучасними формами, методами, технологіями, засобами навчання⁶.

Освітній процес – це спеціально організоване закладом освіти набуття здобувачами відповідного рівня освіти в інституційній формі, що відбувається за освітньою програмою у спеціально створеному освітньому середовищі із встановленими властивостями.

Враховуючи наявні норми законодавства про освіту, освітній процес у сучасному закладі загальної середньої освіти:

- забезпечує єдність навчання, виховання та розвитку учня;
- реалізується відповідно до освітньої програми, розробленої й затвердженої закладом освіти на основі державних стандартів загальної середньої освіти, яка обов'язково передбачає освітні компоненти для вільного вибору учня;
- здійснюється як одночасна співдіяльність і постійна взаємодія учня (навчальна діяльність) і вчителя (педагогічна діяльність) у формах, за допомогою методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі;
- передбачає повне виконання закладом освіти відповідної освітньої програми та досягнення учнем визначених нею результатів навчання (компетентностей) як особистісних якостей, які підлягають ідентифікації, вимірюванню та оцінюванню та які учень здатен продемонструвати після завершення освітньої програми та окремих її компонентів у встановленому порядку та у визначені терміни;

⁶ Біляковська О. Система забезпечення якості професійної підготовки майбутніх учителів у Республіці Польща та в Україні: порівняльний аналіз : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 440 с.

- відбувається в створеному закладом освіти освітньому середовищі як упорядкованій сукупності умов, що уможливають здобування учнем загальної середньої освіти⁷.

В сучасних умовах військової агресії важливо забезпечувати якість освітнього процесу та організації його на засадах компетентісно-знаннєвої парадигми освіти. Саме тому першочерговими завданнями є: 1) виконання у повному обсязі освітньої програми (програми навчального предмета); 2) навчання педагогів з метою набуття ними спеціальних компетентностей для діяльності в сучасному освітньому середовищі; 3) матеріальне та цифрове забезпечення освітнього процесу.

В умовах воєнного стану заклади загальної середньої освіти різних форм власності постали перед проблемою вибору найбільш оптимального формату навчання учнів, який би дозволив враховувати безпекові умови здійснення цього процесу, запити батьків, учнів та вчителів. Проведене опитування показало, що школи здебільшого віддають перевагу змішаному навчанню, що дозволяє поєднувати різні форми здобуття освіти (очну, дистанційну, індивідуальну тощо) з використанням технологій дистанційного навчання у синхронному / асинхронному режимах. Такий спосіб організації освітнього процесу є найбільш сприятливим в умовах постійної небезпеки, а також нестабільного доступу до інтернету і перебоїв з постачанням електроенергії.

На мотивацію учнів щодо навчання у складних умовах воєнного стану негативно вплинули підвищена тривожність, невизначеність і напруженість ситуації, неможливість задовольнити в умовах дистанційного навчання їхні соціально-психологічні потреби, зокрема у спілкуванні з однолітками. Відповідно, вчителям необхідно

⁷ Осадчий І. (2019). Про освітню послугу, освітнє середовище та партнерство у сфері загальної середньої освіти. <http://education-ua.org/ua/component/content/article/12-articles/1314-pro-osvitnyu-poslugu-svitne-seredovishche-ta-partnerstvo-u-sferi-zagalnoji-serednoji-osviti?fbclid=IwAR36ofC>

застосовувати варіативний підхід до навчання дітей, які перебувають у різних умовах (вдома, вимушено-переселені до більш безпечних регіонів чи за кордоном) та використовувати різноманітні педагогічні форми та методи (індивідуальні та групові консультації, практикуми тощо) як в очному, так і в дистанційному форматах.

Методи навчання у доступному освітньому середовищі є інклюзивними, гендерно-чутливими, сприятливими, вільними від принижень та зловживань, а також такими, що забезпечують активну участь кожного учасника освітнього процесу.

Сучасне освітнє середовище – це складна система, що акумулює інтелектуальні культурні, методичні, організаційні та технічні ресурси та сприяє розвитку і формуванню творчої, соціально розвиненої особистості. До структурних компонентів освітнього середовища відносимо просторово-предметний, комунікаційний, діяльнісний (технологічний, дидактичний). Одним із аспектів успішного існування сучасного освітнього середовища є впровадження в освітній процес ІКТ-технологій.

Доступність освіти розглядають у чотирьох вимірах: територіальному (забезпечення доступу до загальної середньої освіти); інтелектуальному (як можливість і здатність до засвоєння певної *сукупності знань, умінь і навичок* відповідно до освітніх програм і стандартів освіти); фізичному (як наявність достатньої та розгалуженої мережі закладів освіти); фінансовому (у деяких джерелах економічна) як спроможність населення оплатити запропоновані освітні послуги⁸.

Відповідно, під *доступним освітнім середовищем* в умовах війни розуміємо систему психолого-педагогічних умов, які спрямовані на організацію безпечної і комфортної взаємодії учасників освітнього процесу; створення можливостей щодо рівного доступу до навчання усіх

⁸ Лукіна Т. О. Державна підсумкова атестація випускників гімназій в умовах карантинних обмежень освітнього процесу. Вісник післядипломної освіти: Зб. наук. праць. Серія «Соціальні та поведінкові науки». 2020. №13 (42). [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2020-13\(42\)-169-202](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2020-13(42)-169-202)

дітей шкільного віку незалежно від їхнього місцезнаходження та фінансової спроможності як у закладах освіти (очно), так і в дистанційному форматі.

1.2. Особливості проєктування доступного освітнього середовища

Серед міжнародних організацій, які працюють у галузі забезпечення права на якісну та безперервну освіту в умовах кризових ситуацій вагомий внесок здійснює глобальний фонд «Освіта не може чекати» (Education Cannot Wait (ECW)), заснований у 2016 р. міжнародними суб'єктами гуманітарної допомоги, а також державними та приватними донорами задля фінансування навчання в школах дітей і молоді, які постраждали від кризи. Фонд опікується освітою у надзвичайних та кризових ситуаціях. Зокрема інвестиційне вікно фонду «Багаторічна стійкість» (Multi-Year Resilience) працює на довгострокові потреби шляхом реалізації багаторічних спільних програм в умовах затяжних криз, що дає змогу суб'єктам гуманітарної діяльності та розвитку спільно працювати над досягненням результатів в освіті у таких п'яти пріоритетних галузях:

- ✓ *Доступ*: забезпечення дітям, які постраждали від кризи, безперервного якісного навчання.
- ✓ *Справедливість і гендерна рівність*: забезпечення доступу до освіти найбільш уразливим групам дітей, включаючи дівчат і дітей з обмеженими можливостями.
- ✓ *Безперервність*: перебування дітей в школі впродовж усього навчального процесу.
- ✓ *Захист*: забезпечення дітям, які постраждали від кризи, безпечним, захищеним та підтримуючим середовищем в школах та навчальних центрах.

- ✓ *Якість*: забезпечення якісних навчальних результатів шляхом зосередження на курикулумі, кваліфікації вчителів та навчальних матеріалах.

Таким чином, організація доступного освітнього середовища є важливим чинником інтеграції дитини (ВПО) в освітній процес закладу освіти. Для цього варто врахувати потреби – навчальні, соціальні, емоційні. Навчальні потреби – надолуження пропущеного навчального матеріалу, особливості засвоєння навчального матеріалу, адаптація до умов нового закладу освіти та шкільного колективу. Соціальні потреби – спілкування, взаємодія з усіма учасниками процесу навчання як в межах школи так і у позашкільних закладах освіти, особиста ідентичність, відчуття прив'язаності та приналежності до колективу. Емоційні потреби – безпека, комфорт, подолання розлуки / втрат.

Також виділимо міжособистісні фактори та фактори шкільного рівня, які впливають на якість проектування доступного освітнього середовища. Зокрема до міжособистісних факторів відносимо зв'язок з однолітками, спілкування з друзями, ситуація новизни, підтримка сім'ї, родини та соціальні мережі. Фактори шкільного рівня – навчальне середовище, участь в житті учнівського колективу, школи, процедури оцінювання, позаурочні та позашкільні заходи, залучення родини до шкільного життя.

До ознак доступного освітнього середовища відносимо: індивідуально-орієнтовану модель взаємодії між учасниками освітнього процесу, забезпечення психологічного захисту дитини; знання, вміння, навички розглядаються не як мета, а як засіб навчального розвитку особистості; головними засобами спілкування є розуміння, визнання і сприйняття особистості дитини, спроможність поставити себе на місце дитини, емпатія, розуміння, що дитина перебуваючи у середовищі, змінюється, переростає «себе», розвивається.

В умовах доступного освітнього середовища доступ здобувачів освіти до навчальних матеріалів забезпечується через діючі сайти закладів

загальної середньої освіти, месенджери, електронну пошту тощо. Для організації освітнього процесу в дистанційному режимі також використовується єдина освітня платформа з інструментальним забезпеченням через Google Workspace for Education, G Suite for Education, Microsoft Teams, Google Classroom, Zoom, Google Meet, «Єдина Школа», Microsoft 365, Human та ін. Окрім того, учні й учителі можуть користуватися ресурсами національних освітніх платформ «Всеукраїнська школа онлайн», «На Урок», «Моя школа», «Всеосвіта». Безоплатний доступ до навчання під час дії воєнного стану забезпечується також дистанційними школами.

1.3. Принципи організації доступного освітнього середовища

Головними принципами побудови доступного середовища є:

- ✓ інтегративність – встановлення чітких внутрішньо- та міжпредметних зв'язків у процесі навчання, об'єднання за інтересами дітей в умовах шкільної та позашкільної освіти;
- ✓ диференціація – забезпечення можливості для школярів здобути різнорівневих знань, вибору напрямку навчання, форми реалізації власної програми;
- ✓ індивідуалізація – врахування освітніх запитів учнів при організації процесу навчання, здібностей, пізнавальних інтересів;
- ✓ практична цінність освіти – забезпечення опанування учнями знань, умінь, які необхідні для розв'язання практичних завдань, різних життєвих проблем;
- ✓ адаптаційність – врахування можливостей усіх школярів щодо засвоєння знань, розробляння/використання навчальних матеріалів, які адаптовані під можливості дитини;
- ✓ цілісність – взаємоузгодженість форм навчання, взаємодоповнення урочної та позаурочної навчальної діяльності школярів.

Забезпечення навчання в умовах війни передбачає його надання в абсолютно інший спосіб, внаслідок чого учні матимуть доступ до освітніх послуг, не зважаючи на переривання функціонування формальної освіти.

1.4. Зарубіжний досвід організації доступного освітнього середовища у закладах загальної середньої освіти

Повернення до навчання, участь в культурно-освітніх заходах та спілкування з однолітками може повернути дитині відчуття безпеки і стабільності. Тому для дітей-переселенців критично важливим є забезпечення постійного доступу до освіти та створення перспективи подальшого навчання і працевлаштування. Вивчення зарубіжного досвіду організації освіти учнів-біженців у країнах Європи показало, що одним із пріоритетних завдань освітньої політики ЄС є забезпечення доступу до освіти для всіх учнів-біженців. Відповідно, виникає потреба в розробці нових підходів освітньої теорії і практики, яка б відповідала потребам учнів-біженців і сприяла їхній інтеграції в школи та суспільство⁹.

Оскільки учні-біженці не є однорідною групою, важливим питанням успішної адаптації дітей є розробка індивідуальних освітніх планів і гнучких навчальних програм у школах. Відповідно у школах Фінляндії та Швеції існує практика розробки індивідуальних навчальних планів, які б відповідали навчальним потребам, попередній освіті та поточній соціальній / сімейній ситуації дитини.

Зокрема у Швеції проводяться тестування усіх новоприбулих учнів протягом двох місяців після початку навчання з метою оцінювання їхніх академічних знань і мовних навичок. Такі оцінювання відбуваються рідною мовою учнів, що дозволяє подолати мовний бар'єр та уникнути

⁹ de Wal Pastoor, L. (2016). Rethinking Refugee Education: Principles, Policies and Practice from a European Perspective", Annual Review of Comparative and International Education 2016 (International Perspectives on Education and Society, Vol. 30), Emerald Group Publishing Limited, Bingley, pp. 107-116. <https://doi.org/10.1108/S1479-367920160000030009>

хибних припущень. Дирекція школи обирає для учнів найкращу освітню траєкторію, яка відповідатиме попереднім знанням та психологічній готовності дитини¹⁰.

У Фінляндії модель інтеграції новоприбулих учнів у загальноосвітній простір передбачає, спостереження за учнями впродовж першого року навчання для того, щоб розробити індивідуальний навчальний план, адаптований до його / її потреб, попередніх знань, вікових характеристик та соціальних чинників. Такий індивідуальний навчальний план створюється у співпраці з учителем, учнем і сім'єю учнів¹¹.

Успішна адаптація потребує не лише індивідуалізованого навчання, а й соціальної, психологічної та здоров'язберезувальної підтримки. Так, у Португалії підтримку дітям у школах і центрах прийому новоприбулих надають мультидисциплінарні команди, до складу яких входять вчителі, психологи, соціальні працівники та перекладачі. Консультування та інші форми психологічної підтримки також надаються учням-біженцям у класах «зближення» або «адаптації», які організують у школах Бельгії, Данії, Франції, Литві, Словаччини та Іспанії.

Особливого значення набуває підтримка та професійна компетентність вчителів, які повинні стати прикладом співчуття, доброти і людяності, щоб сприяти кращій адаптації та формуванню у новоприбулих відчуття безпеки і відчувати себе бажаними гостями у країнах перебування. Відповідно, у багатьох країнах сьогодні пропонують додаткові курси для вчителів з набуття комунікативної компетенції, соціально-культурних знань, психолого-емоційної підтримки тощо.

Важливою формою адаптації школярів до нових умов є організація позакласних заходів для розширення соціальної взаємодії як в українській і, так і у приймаючій громадах. Ці заходи підтримки відіграють значну роль у формування почуття приналежності до громади і є не менш

¹⁰ Cerna, L. Refugee education: Integration models and practices in OECD countries, *OECD Education Working Papers*. No. 203, OECD Publishing. Paris, 2019. <https://doi.org/10.1787/a3251a00-en>

¹¹ Там само

важливими за академічні програми, що пропонуються приймаючими країнами. Зазвичай, велика частка безкоштовних спортивних та розважальних заходів для українських дітей та молоді відбувається за сприяння громадських та муніципальних організацій. Зокрема, за ініціативи Ради Європи було розроблено низку посібників на допомогу тим, хто надає мовну або розвивальну підтримку українським дітям-біженцям¹².

Найголовнішою проблемою, яку, на думку зарубіжних експертів потрібно нагально вирішувати, є оцінка а подолання прогалів у навчанні. Це перший важливий крок у розробці будь-яких нових стратегії відновлення втрачених освітніх можливостей. Вибір методу залежить від його доцільності в умовах війни, однак вчителі, які навчають учнів, є найкращими інструментами для проведення оцінювання рівня знань, умінь і навичок учнів.

Сьогодні розроблено низку практик (наприклад, навчання в малих групах, адаптивне навчання) та інструментів (наприклад, індивідуальні системи репетиторства), які можуть забезпечити учням диференційоване навчання. У будь-якому із зазначених підходів необхідно пам'ятати про гнучкість навчальних планів і гнучкі шляхи в здобутті освіти.

Низка заходів може сприяти підвищенню ефективності відновлення освітніх втрат в Україні, зокрема, постійний моніторинг та оцінка освітніх потреб учнів, підтримка вчителів, розробка стратегій щодо відновлення навчання, а також вирішення багатогранних проблем, з якими стикаються учні в Україні, особливо діти з неблагополучних верств населення.

Зазначений зарубіжний досвід організації освітнього процесу для дітей-біженців, є важливим для його застосування в Україні. Порівняння підходів до організації освітнього процесу дітей-біженців у країнах, що їх приймають, із ситуацією в Україні дає можливість виявити низку

¹² Cerna, L. Refugee education: Integration models and practices in OECD countries. *OECD Education Working Papers*. No. 203. OECD Publishing, Paris, 2019. <https://doi.org/10.1787/a3251a00-en>.

відмінностей, які актуалізують проблему вивчення освітніх потреб здобувачів загальної середньої освіти та забезпеченні якості освіти в Україні.

II. Концептуальні ідеї організації доступного освітнього середовища для школярів (ВПО)

2.1. Організаційні моделі доступного освітнього середовища: опис кращих практик

Організація доступного освітнього середовища базується на низці ідей, які розкривають його сутність та слугують вагомими чинниками трансформації й розвитку.

Останнім часом чимало країн зустрілися з хвилями вимушеної міграції, зумовленої військовими конфліктами та біженством. Особливо це стосується дітей, які опиняються поза рідною місцевістю та зустрічаються з новими викликами, що стосуються психологічної та соціальної адаптації, пов'язаної із здобуттям якісної освіти. Створення доступного освітнього середовища для школярів (ВПО) із зон бойових дій стає важливим пріоритетом для держави та освітніх установ.

У зазначеному контексті важливо розглянути та проаналізувати декілька організаційних моделей, здатних забезпечити якісну освіту для дітей, що пережили війну та конфлікти. Ці моделі узагальнено на основі роботи різних закладів загальної середньої освіти України та базуються на авторському дослідженні робочої групи у межах виконання проєкту ОДОС «Організація доступного освітнього середовища для вимушено переміщених осіб в умовах воєнного стану в Україні», який було реалізовано за підтримки УАДО (Української асоціації дослідників освіти) та EERA (Європейської асоціації дослідників освіти).

2.1.1. Модель А «Рівність та єдність прийняття»: освітнє середовище з диференційованим навчанням.

Особливості функціонування освітнього середовища з диференційованим навчанням у школі для дітей (ВПО), які постраждали від війни:

Цілі та завдання середовища:

Мета: створити освітнє середовище, яке дозволяє дітям шкільного віку (ВПО) успішно адаптуватися, навчатися та відновлюватися після воєнних конфліктів, гарантувати доступ до високоякісної освіти.

Завдання:

Забезпечити інклюзивність та доступність освіти для всіх дітей шкільного віку (ВПО), незалежно від їх індивідуальних потреб та рівня підготовки.

Створити безпечне та підтримуюче освітнє оточення.

Враховувати психологічні, культурні та мовні особливості кожного учня.

Розвивати навички адаптації, соціалізації та резильєнтності.

Забезпечувати високий стандарт освіти, який відповідає встановленим вимогам.

Принципи формування:

Інклюзивність: Усі діти шкільного віку (ВПО), незалежно від їх потреб, включаються до освітнього процесу та суспільної діяльності

Індивідуалізація: Освіта будується з урахуванням індивідуальних особливостей та потреб кожного учня.

Багатокультурність: Повага та підтримка культурних та мовних особливостей дітей шкільного віку (ВПО) поряд з обов'язковим володінням державною мовою.

Співробітництво: Співпраця між педагогами, психологами, фахівцями з роботи з дітьми з особливими потребами та батьками.

Психосоціальна підтримка: Забезпечення доступу до психологічної та соціальної підтримки.

Напрями роботи:

Навчання: Надання якісної освіти, зокрема, проведення уроків, курсів, дослідницьких проєктів та ін.

Соціалізація: Розвиток навичок соціалізації та співробітництва серед учнів, включаючи спільні заходи та проєкти.

Психологічна підтримка: Надання психологічної допомоги та консультацій для дітей шкільного віку (ВПО).

Мовна підтримка: Навчальні програми, що забезпечують вивчення державної мови.

Культурне збагачення: Організація культурних заходів, що дозволяють дітям шкільного віку (ВПО) зберегти свою культурну ідентичність.

Основні цінності:

Рівність: Усі школярі (ВПО) мають право на рівні освітні можливості та підтримку.

Повага: Повага до індивідуальних потреб та культурних відмінностей.

Безпека: Забезпечення фізичної та емоційної безпеки учнів.

Співпраця: Активна співпраця та взаємодія між усіма учасниками освітнього процесу.

Методи навчальної та виховної роботи:

Диференційований підхід: адаптація навчальних програм та методик залежно від рівня та потреб учнів, організація різних форм співпраці у громаді

Індивідуальне навчання: Планування та реалізація індивідуальних навчальних планів для дітей, що мають ПТС та особливі потреби.

Ігри, що розвивають: Ігри та практичні завдання, що сприяють активному навчанню.

Психологічна робота: Використання психологічних технік та методів для підтримки школярів (ВПО).

Очікувані результати. Успішна адаптація та навчання дітей шкільного віку (ВПО), піднесення їх індивідуального та соціального успіху, підвищення рівня навчальних досягнень, розвиток навичок адаптації та саморегуляції.

2.1.2. Модель Б «Вихід з кризи та активна співпраця»: реабілітаційно-освітнє середовище навчання

Реабілітаційно-освітнє середовище навчання у школі для дітей шкільного віку (ВПО), які постраждали від війни, є важливим інструментом у допомозі цим дітям у подоланні травм та забезпеченні їм повноцінної освіти. Вона має бути спеціально адаптованою, враховуючи їх фізичні та психологічні потреби. Нижче наведено опис особливостей функціонування такого середовища.

Цілі та завдання реабілітаційно-освітнього середовища:

Мета: забезпечити дітям шкільного віку (ВПО), які постраждали від військових дій, доступ до якісної освіти та психологічної підтримки, сприяючи їх адаптації та відновленню.

Завдання:

Надання якісної освіти, включаючи акцент на мовній адаптації та індивідуальні навчальні плани.

Психологічна підтримка та терапія для подолання травматичних наслідків.

Сприяння у соціалізації та відновленні широких навичок соціальної взаємодії.

Допомога сім'ям в адаптації та підтримці дітей у процесі навчання та відновлення.

Принципи формування реабілітаційно-освітнього середовища:

Індивідуальний підхід: Кожна дитина має унікальні потреби та травматичний досвід і середовище має враховувати ці відмінності у навчанні та підтримці.

Інклюзія: Середовище має бути інклюзивним, орієнтуватися на принципи універсального дизайну, забезпечуючи включення усіх дітей (ВПО), незалежно від їх фізичних чи психологічних особливостей.

Співпраця: Співпраця з психологами, соціальними працівниками, сім'ями та іншими фахівцями є важливою складовою успішного реабілітаційно-освітнього середовища.

Напрями роботи реабілітаційно-освітнього середовища:

Освіта: Надання високоякісної освіти з акцентом на індивідуальних потребах учнів. Це охоплює уроки української мови, культурну адаптацію та диференційований підхід до навчання.

Психологічна підтримка: Надання психологічних консультацій, групових терапевтичних сесій та навчання навичок самоуправління в умовах різних стресових ситуацій.

Соціалізація: Організація заходів та проєктів, що сприяють соціальній інтеграції у новий регіон та розвитку навичок співробітництва.

Сімейна підтримка: Підтримка сімей в адаптації та участі в освітньому процесі та терапії.

Основні цінності реабілітаційно-освітнього середовища:

Сприяння здоров'ю та благополуччю дітей (ВПО).

Інклюзивність та повага до різноманітності.

Індивідуальний підхід та урахування актуальних потреб.

Сприяння соціалізації та відновленню.

Сімейна підтримка та залучення.

Методи навчальної та виховної роботи:

Індивідуальні уроки та програми: Диференційований підхід до навчання, особливо на початкових рівнях, для врахування мовних та освітніх потреб дітей. Робота над створенням почуття безпеки в учнів

Групові терапевтичні сесії: Проведення групових терапевтичних сесій для підтримки дітей у подоланні травматичних наслідків війни.

Спільні проекти: Організація проектів та заходів, що сприяють соціалізації та розвитку навичок співробітництва.

Очікувані результати:

Успішна адаптація дітей шкільного віку (ВПО) у новому освітньому середовищі.

Поліпшення психологічного стану та зниження травматичних наслідків.

Досягнення академічного успіху та розвиток навичок соціалізації.

Підтримка сімей в інтеграції та особлива підтримка дітей у різних поточних ситуаціях.

2.1.3. Модель В «Занурення у спільну діяльність та адаптивність»: емоційно-підтримуюче середовище

Емоційно-підтримуюче середовище навчання у школі для дітей шкільного віку (ВПО), які постраждали від війни, відіграє важливу роль у їх адаптації та психологічному відновленні. Особливості функціонування такого середовища акцентують увагу на емоційному психологічно комфортному кліматі навчання.

Цілі та завдання емоційно-підтримуючого середовища:

Забезпечення психологічної безпеки: Головною метою є створення середовища, де діти шкільного віку (ВПО) можуть почуватися безпечно, комфортно та прийнятно.

Зниження стресу та тривожності: Середовище має надавати підтримку в управлінні стресом та тривожністю, пов'язаними з пережитими військовими конфліктами.

Розвиток соціальних навичок: Середовище сприяє розвитку навичок міжособистісної взаємодії та соціалізації.

Принципи формування емоційно-підтримуючого середовища:

Інклюзія: Всі діти (ВПО), незалежно від їхнього психологічного та емоційного стану, повинні бути включені в освітній процес та соціальне життя школи.

Індивідуальний підхід: Враховуючи різноманітність потреб дітей, необхідно надавати постійну індивідуальну психологічну підтримку та допомогу.

Безпека та довіра: Дітям слід забезпечувати почуття безпеки та довіри, щоб вони могли відкрито висловлювати свої емоції та потреби.

Напрямки роботи:

Психологічна підтримка: Наявність шкільних психологів та консультантів для проведення індивідуальних та групових сесій.

Навчання навичкам саморегуляції: Діти шкільного віку (ВПО) навчаються керувати своїми емоціями, справлятися зі стресом та адаптуватися до змін.

Соціалізація: Програми та заходи, спрямовані на інтеграцію дітей (ВПО) у шкільну спільноту та розвиток міжособистісних навичок комунікації.

Основні цінності:

Повага та толерантність: Усі учасники середовища навчання повинні поважати та приймати один одного, незалежно від їхнього минулого та культурних особливостей.

Емпатія та турбота: Прагнення розуміти та допомагати іншим, особливо тим, хто пережив травматичні події.

Методи навчальної та виховної роботи:

Групові заняття: Проведення групових сесій для дітей, щоб вони могли обговорити свої емоції та досвід з іншими, що пережили схожі події. Організація різних активних інтеграційних заходів з учнями.

Консультації з психологами: Доступ до індивідуальних консультацій та підтримки у разі потреби.

Спеціалізовані програми: Розробка програм, спрямованих на розвиток психологічної резильєнтності та міжособистісних навичок.

Очікувані результати:

Поліпшення психологічного благополуччя дітей шкільного віку (ВПО).

Збільшення рівня адаптації й успішності навчального процесу.

Розвиток навичок саморегуляції та емоційної інтелігенції.

2.2. Психологічні фактори створення середовища

Створення доступного освітнього середовища для дітей шкільного віку (ВПО), які постраждали від військових конфліктів, потребує уваги до різних психологічних факторів. Важливо врахувати, що ці діти могли пережити травматичні події та стрес, що може сильно вплинути на їхнє психологічне благополуччя та здатність вчитися. Нижче наведено деякі з ключових психологічних факторів, які слід врахувати при створенні відповідного освітнього середовища:

1. Травматичні наслідки: Діти, які пережили війну або біженство, можуть зіткнутися з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) або іншими травматичними реакціями. Вони можуть відчувати страхи, занепокоєння, фобії, і це може заважати їх успішному освітньому процесу. Створення середовища, яке враховує ці психологічні чинники та надає психологічну підтримку, є вкрай важливим.

2. Адаптація та соціалізація: Діти шкільного віку (ВПО) часто стикаються з труднощами в адаптації до нового середовища та соціалізації з новими однолітками. Психологічні послуги та програми, що сприяють розвитку навичок соціалізації, можуть допомогти дітям успішніше вливатися в освітню спільноту.

3. Мовна адаптація: Для багатьох дітей шкільного віку (ВПО) мовна адаптація може бути складною, адже більшість з них перебувала у російськомовному середовищі. Невміння розмовляти державною мовою може викликати почуття ізоляції та неможливості розуміти та брати участь у навчальних процесах. Підтримка у вивченні державної мови та організація мовних практик можуть полегшити таку адаптацію.

4. Психосоціальна підтримка: Діти (ВПО), які пережили військові конфлікти, можуть відчувати потребу в психосоціальній підтримці. Ця підтримка може включати консультації з психологами та соціальними працівниками, групову терапію та психологічно комфортну атмосферу навчання.

5. Специфічні потреби: Кожна дитина унікальна, і вони можуть бути різні психологічні потреби. Важливо проводити індивідуальну оцінку та підходити до кожної дитини шкільного віку (ВПО) з урахуванням її особливостей та потреб.

6. Підтримка сім'ї: Сімейна підтримка відіграє у психологічному благополуччі дітей шкільного віку (ВПО). Надання ресурсів та послуг для сімей переселенців, включаючи консультації та навчання, може допомогти впоратися з психологічними викликами.

7. Розвиток резильєнтності: Сприяння розвитку резильєнтності у дітей шкільного віку (ВПО) може допомогти їм краще справлятися з труднощами та адаптуватися до нових умов. Це включає розвиток навичок саморегуляції, управління стресом і адаптації до змін.

Створення доступного освітнього середовища для дітей шкільного віку (ВПО) потребує багатогранного підходу, що враховує їх психологічні

потреби та особливості. Освітні установи, співпрацюючи з психологами, соціальними працівниками та іншими фахівцями, можуть допомогти цим дітям успішно інтегруватися в нове освітнє середовище та відновлюватись після травматичних подій.

2.3. Етапи підготовки та роботи зі створення доступного освітнього середовища

Створення доступного середовища навчання у школі для школярів (ВПО), які постраждали від військових конфліктів, потребує ретельної підготовки та координації. Необхідно виокремити наступні етапи підготовки та робота зі створення такого середовища:

1. Оцінка потреб:

Збір інформації: Зібрати дані про кількість дітей шкільного віку (ВПО), їх вік, рівень освіти, мовні потреби та психологічний стан.

Оцінка ресурсів: визначити доступні ресурси, включаючи навчальні матеріали, педагогічний персонал, фінансову підтримку та інші.

Консультація з експертами: Звернутися до психологів, соціальних працівників та інших фахівців для аналізу потреб та рекомендацій.

2. Розробка плану:

Встановлення цілей: Визначити цілі створення доступного середовища навчання та виробити стратегічний план для їх досягнення.

Формування команди: Зібрати команду спеціалістів, які будуть відповідальними за безпосередню реалізацію плану.

3. Адаптація навчальних програм:

Індивідуальне планування: Розробити індивідуальні навчальні плани для кожної дитини шкільного віку (ВПО) (групи учнів) з огляду на їх рівень підготовки та потреби.

Диференційований підхід: Підготувати відповідний навчальний матеріал та методику навчання, що враховує різноманітні освітні потреби дітей (ВПО).

4. Створення багатокультурного середовища:

Навчання культурного розуміння: Організувати уроки про культурні особливості та традиції дітей шкільного віку (ВПО) та про культуру нового місця (регіону) перебування.

Організація додаткових занять для удосконалення навичок володіння державною мовою.

5. Психологічна підтримка:

Психологічні консультації: Надати дітям шкільного віку (ВПО) доступ до психологічних консультацій та групових терапевтичних сесій.

Навчання навичкам усунення травм: Провести навчання дітей навичкам управління стресом та адаптації до різних ситуацій.

6. Навчання педагогів:

Навчання та тренінги: Провести навчання педагогічного персоналу за методами диференційованого навчання, міжкультурного навчання та роботи з дітьми, які пережили травматичні події.

Співпраця з експертами: Співпрацювати з психологами та соціальними працівниками, щоб забезпечити ефективну підтримку дітей (ВПО).

7. Оцінка та моніторинг:

Оцінка успіхів: Оцінити результати та досягнення дітей шкільного віку (ВПО) протягом навчального року.

Регулярне оновлення плану: На основі оцінки регулярно оновлювати стратегічний план і методику навчання.

8. Підтримка сімей:

Батьківське залучення: Заохочувати участь батьків в освітньому процесі та надавати їм інформацію про ресурси та підтримку своїх дітей на кожному етапі.

9. Забезпечення інтеграції у суспільство:

Професійна підготовка: Надати можливості для професійної підготовки та інтеграції випускників до соціального середовища у регіоні перебування.

10. Оцінка та адаптація:

На цьому етапі необхідною є оцінка ефективності: необхідно регулярно оцінювати ефективність освітнього середовища та вносити коригування для покращення результатів.

Створення доступного середовища навчання для школярів (ВПО) потребує систематичного та багаторівневого підходу, а також тісної співпраці з психологами, соціальними працівниками та фахівцями з освіти. Робота в цьому напрямі сприяє інклюзивній освіті та допомагає дітям шкільного віку (ВПО), які пережили військові конфлікти, успішно адаптуватися та будувати своє майбутнє.

Розділ III. Перспективи впровадження організаційних моделей доступного освітнього середовища у закладах освіти

На основі аналізу вищенаведених моделей доступного середовища для дітей (ВПО) та урахування різних суспільних чинників та соціальних факторів можна виокремити наступні перспективи їх впровадження у закладах середньої освіти.

Для *моделі А «Рівність та єдність прийняття»: освітнє середовище з диференційованим навчанням.*

У міру розвитку цієї моделі середовища слід прагнути постійного вдосконалення методів і підходів, враховуючи потреби дітей шкільного віку (ВПО), що змінюються, і досвід кращих практик. Створення такого середовища може сприяти успішній реабілітації та освіті дітей, постраждалих від військових конфліктів, та підтримувати їх на шляху до благополуччя та самореалізації.

Постійне удосконалення методів та програм, співпраця з психологами та фахівцями в галузі освіти, розширення мережі мультикультурних та інклюзивних освітніх закладів для забезпечення якісної освіти для всіх дітей шкільного віку (ВПО), розвиток методів та програм навчання, адаптованих до їх потреб, розширення співпраці з місцевими та міжнародними організаціями, забезпечення доступу до вищої освіти та професійної підготовки для випускників.

Створення освітнього середовища з диференційованим навчанням для дітей шкільного віку (ВПО), що постраждали від військових конфліктів, є важливим завданням, яке сприяє їх інтеграції та успішному майбутньому. Це середовище ґрунтується на принципах інклюзивності, поваги та турботи про психологічний добробут дітей. Шляхом обліку та адаптації до їх потреб та унікальних обставин ми можемо забезпечити їм якісну освіту та підтримку у процесі адаптації та відновлення.

Для моделі Б «Вихід з кризи та активна співпраця»: ***реабілітаційно-освітнє середовище навчання.***

Постійне вдосконалення методів роботи з дітьми шкільного віку (ВПО) з огляду на їх унікальні потреби.

Співпраця з психологами та фахівцями з травматичної допомоги для розширення доступу до психологічної підтримки.

Розвиток партнерств із місцевими організаціями та державними структурами для забезпечення комплексної підтримки дітей та їх сімей.

Створення емоційно-підтримуючого середовища в школі для дітей шкільного віку (ВПО), які постраждали від війни, дозволяє їм успішніше адаптуватися до нових умов і продовжувати свою освіту в безпечному та підтримуючому середовищі. Це важливий крок у процесі їх відновлення та інтеграції у суспільство.

Для моделі В «Занурення у спільну діяльність та адаптивність»: ***емоційно-підтримуюче середовище.***

Підвищення доступності психологічної допомоги для дітей шкільного віку (ВПО) та їх сімей, що передбачає забезпечення навчання та професійну підготовку психологів та терапевтів, розвиток психологічних програм та методик, що впроваджуються у школах для допомоги дітям шкільного віку (ВПО) й створення «безпечних зон» у школах, де діти можуть ефективно навчатися та спілкуватися з психологами та іншими фахівцями.

Розвиток культурно-компетентного середовища шляхом організації культурних заходів та програм, які допоможуть дітям шкільного віку (ВПО) зберегти свою культурну ідентичність та позитивно налаштуватися до культурних особливостей регіону перебування.

Сприяння активній соціалізації та включенню дітей у життя громади у процесі організація позаурочних активностей та клубів, що сприяють соціалізації дітей шкільного віку (ВПО) із місцевими однолітками.

Співпраця з місцевими та міжнародними неурядовими організаціями та агентствами з прав ВПО для отримання додаткових ресурсів та фінансової підтримки.

Поширення терапевтичних практик та творчих заходів, що передбачає провадження мистецтвотерапії, музикотерапії та драматерапії, та психологічну підтримку, зокрема, організація творчих майстер-класів та проєктів, які допоможуть дітям шкільного віку (ВПО) висловлювати свої емоції та долати травматичні стани через взаємодію з мистецтвом.

Отже, організація доступного освітнього середовища для дітей шкільного віку (ВПО) є важливим освітнім завданням в умовах сьогодення. Адже таке освітнє середовище має бути безпечним та адаптаційним, що передбачає психологічний захист, безпечні умови перебування, зручний формат навчання (очний, дистанційний, змішаний).

Корисні джерела та ресурси

Біляковська О. Система забезпечення якості професійної підготовки майбутніх учителів у Республіці Польща та в Україні: порівняльний аналіз: монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 440 с.

Загальні рекомендації щодо організації дистанційного навчання вчителями закладів загальної середньої освіти України в умовах воєнного стану. 2022. <https://undip.org.ua/news/zahalni-rekomendatsii-shchodo-orhanizatsii-dystantsiynoho-navchannia-vchyteliamy-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity-ukrainy-v-umovakh-voiennoho-stanu/>

Державна служба якості освіти України. (2022). *Заклади освіти в умовах воєнного стану. Рекомендації Державної служби якості освіти про те, як закладам освіти працювати в умовах воєнного стану.* <https://sqe.gov.ua/diyalnist/rekomendacii-zakladam-osviti/zakladi-osviti-v-umovakh-voiennoho-stanu/>

Інститут педагогіки НАПН України. (2022). *Матеріали для дистанційного навчання в умовах війни.* <https://undip.org.ua/>

Кремень В. Г. Загальна середня освіта України в контексті освіти країн Європи: тривалість і структура : наук.-аналіт. доп. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки НАПН України; В. Г. Кремень, О. І. Ляшенко, О. І. Локшина. Київ : Пед. думка, 2020. 56 с.

Локшина О. І., Глушко О. З., Джурило А. П., Кравченко С. М., Максименко О. О., Нікольська Н. В., Шпарик О. М. Організація освіти в умовах війни: рекомендації міжнародних організацій. *Український педагогічний журнал.* 2022. № 2. С. 5–18.

Лукіна Т. О. Державна підсумкова атестація випускників гімназій в умовах карантинних обмежень освітнього процесу. *Вісник післядипломної освіти:* Зб. наук. праць. Серія «Соціальні та поведінкові науки». 2020. № 13 (42). [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2020-13\(42\)-169-202](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2020-13(42)-169-202)

Міністерство освіти і науки України. (2021). *Декларація про безпеку шкіл: МОН посилює підтримку щодо зобов'язань про захист кожного закладу освіти на сході України*. <https://mon.gov.ua/ua/news/deklaraciya-pro-bezpeku-shkil-mon-posilyuye-pidtrimku-shodo-zobovyazan-pro-zahist-kozhnogo-zakladu-osviti-na-shodi-ukrayini>

Міністерство освіти і науки України. (2022). *Освіта під загрозою*. <https://saveschools.in.ua/>

Міністерство освіти і науки України. (2022). *Підтримка освіти і науки України під час війни*. <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/pidtrimka-osviti-i-nauki-ukrayini-pid-chas-vijni>

Нова українська школа. (2022). *Яким має бути укриття в школі – роз'яснення освітнього омбудсмена*. <https://nus.org.ua/questions/yakymmaye-buty-ukryttya-v-shkoli-roz-yasnennya-osvitnogo-ombudsmena/>

Осадчий І. (2019). *Про освітню послугу, освітнє середовище та партнерство у сфері загальної середньої освіти*. <http://education-ua.org.ua/component/content/article/12-articles/1314-pro-osvitnyu-poslugu-svitne-seredovishche-ta-partnerstvo-u-sferi-zagalnoji-serednoji-osviti?fbclid=IwAR36ofC>

Організація навчання під час війни. (2022). <https://undip.org.ua/news/orhanizatsiia-navchannia-pid-chas-viyny/>

Організація технічного забезпечення онлайн-навчання. (2022). <https://undip.org.ua/news/orhanizatsiia-tekhnichnoho-zabezpechennia-onlaynnavchannia/>

Освіторія. (2022). *Сто днів війни: виклики української освіти*. <https://osvitoria.media/experience/sto-dniv-vijny-vyklyku-ukrayinskoyi-osvity>

Освіта України в умовах воєнного стану: Інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2022. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analityc.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>

Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання: матеріали ІІ Форуму академічної спільноти (20–24 червня 2022 року, м. Дніпро; Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»). Упоряд. М. В. Савицький, І. П. Мамчич. Дніпро: ДВНЗ «ПДАБА», 2022. 152 с.

Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / zag. red. H. M. Bibik. Kyiv: TOB «Vydavnychij dim «Plyady», 2017. 206 s.

Оцінювання потреб України у сфері освіти. Підсумковий звіт (06 травня – 24 червня 2022). <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/07/07/Pids.zvit.Otsin.potreb.Ukr.u.sferi.osvity-UK-6.05-24.06.22.pdf>

Розвиток самоконтролю учнів під час онлайн-навчання (2022). <https://undip.org.ua/news/rozvytok-samokontroliu-uchniv-pid-chasonlaynavchannia/>

Bilyakovska O., Horuk N., Karamanov O. Educational Environment: Accessibility and Safety. *Studies in Comparative Education*. 2022. № 2 (44).

Bilyakovska O., Horuk N., Karamanov O. Ensuring the Accessible Educational Environment under Martial Law: Results of the Survey. *Studies in Comparative Education*. 2023. № 1 (45).

Cerna, L. (2019). Refugee education: Integration models and practices in OECD countries. *OECD Education Working Papers*, No. 203. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/a3251a00-en>.

Global Coalition to Protect Education from Attack. (2022). GCPEA Publications. <https://protectingeducation.org/gcpea-publications/>

Inter-Agency Network for Education in Emergencies. (2022). Resource Collections. <https://inee.org/collections>

European Education Area. (2022). Support for people affected by Russia's invasion of Ukraine. Education Resources. <https://education.ec.europa.eu/support-for-people-affected-by-russias-invasion-of-ukraine>

Learning during crises: Insights for Ukraine from across the Globe. OECD, 2023. Retrieved from: <https://www.oecd.org/education/Lessons-during-Crisis.pdf>

Recovering lost learning opportunities in Ukraine: key education policy strategies. OECD, 2023. Retrieved from: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/c10085eb-en.pdf?expires=1696852391&id=id&accname=guest&checksum=0B63B1A740FD6AE63545CC5506B9A5C3>

Safe Schools Declaration (2015). Norwegian Ministry of Foreign Affairs. Retrieved May 5, 2022. https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/vedlegg/utvikling/safe_schools_declaration.pdf

What Schools Can Do to Protect Education from Attack and Military Use (2016). <https://www.unicef.org/ukraine/media/1556/file/what%20schools%20can%20do%20in%20armed%20conflicts.pdf>

Науково-методичне видання

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСТУПНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

**за результатами дослідницького проекту
«Організація доступного освітнього середовища для вимушено
переміщених осіб в умовах воєнного стану в Україні»,
спрямованого на вивчення та впровадження кращих практик
організації доступного освітнього середовища для дітей
шкільного віку (ВПО)**

Укладачі:

Ольга Біляковська

Наталія Горук

Олексій Караманов

Підп. до друку 30.09.2023. Формат 60x84x1/16

Папір друк. Умовн. друк. арк. 1.28

Тираж 20 прим. Зам.